

LAKIVALIOKUNNAN MIETINTÖ 12/2008 vp

Hallituksen esitys laeiksi oikeusapulain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 9 päivänä syyskuuta 2008 lähettänyt lakivaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi hallituksen esityksen laeiksi oikeusapulain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 103/2008 vp).

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- hallitusneuvos Merja Muilu ja tietohallintojohtaja Kari Kujanen, oikeusministeriö
- lainsäädäntöneuvos Jyri Inha, valtiovarainministeriö
- hovioikeudenneuvos Jorma Rudanko, Vaasan hovioikeus
- hallintojohtaja Matti Palojärvi, Helsingin käräjäoikeus
- käräjätuomari Mikko Saleva, Tuusulan käräjäoikeus

- hallinto-oikeustuomari Maila Siivonen, Helsingin hallinto-oikeus
- oikeusaputoimen johtaja Liisa Vehmas, Helsingin oikeusaputoimisto
- varapuheenjohtaja Ilari Kuusela, Julkiset Oikeusavustajat ry
- asianajaja Antti Riihelä, Suomen Asianajajaliitto
- oikeuspoliittinen asiamies Mikko Salo, Suomen Lakimiesliitto ry
- käräjätuomari Jaana Niemitalo, Suomen tuomariliitto ry.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- sisäasiainministeriö, poliisiosasto
- sisäasiainministeriö, Rajavartiolaitoksen esikunta
- Helsingin hovioikeus
- Kuopion käräjäoikeus
- Oulun hallinto-oikeus
- vakuutusosasto
- Kemin oikeusaputoimisto.

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi oikeusapulakia, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia, valtion oikeusaputoimistoista annettua lakia, eräiden oikeudenkäynnistä valtion palveluksessa oleville aiheutuvien kustannusten korvaamisesta valtion varoista annettua lakia sekä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annettua lakia.

Ehdotuksen tarkoituksena on mahdollistaa sähköinen asiointi haettaessa oikeusapua oikeusaputoimistossa ja päätettäessä tuomioistuimessa oikeudenkäyntiavustajalle tai puolustajalle maksettavasta palkkiosta ja kulujen korvauksesta. Oikeusapuun tehtäisiin samalla vähäisiä tarkistuksia. Oikeusapu kattaisi avustajan toimenpiteet enintään 80 tunnilta. Oikeusavun taannettavuutta rajoitettaisiin. Jos hakemus on

tehty vasta sen jälkeen, kun asia on tuomioistuimessa ratkaistu, oikeusapu ei koskisi ratkaisun antamista edeltäneitä toimenpiteitä. Tuomioistuimien voisi erityisestä syystä päättää puolustajan määräyksen jatkumisesta, vaikka edellytykset puolustajan määräykselle olisivat oikeudenkäynnin aikana lakanneet. Lisäksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosovittelijan oikeudesta saada val-

tion varoista palkkio ja korvaus kuluista säädetäisiin laissa.

Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan vuoden 2009 alusta. Sähköisen oikeusapuasoinnin teknisten valmistelujen vuoksi oikeusapulakiin ehdotetut muutokset on kuitenkin tarkoitettu tulemaan voimaan vasta 1 päivänä joulukuuta 2009.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Yleisperustelut

Oikeusapulakiin (257/2002) esitetyillä muutoksilla mahdollistetaan sähköinen asiointi muun muassa haettaessa oikeusapua oikeusaputoimistossa. Sähköisessä asiointissa asiakas tai tämän avustaja voi saada oikeusapuhakemuksen vireille internetissä olevan oikeusministeriön sähköisen asiointiportaalin kautta. Oikeusapupäätös toimitetaan asiakkaalle tai avustajalle sähköisenä kirjeenä. Myös muutoksenhaku oikeusapupäätökseen voisi tapahtua asiointiliittymän kautta. Mikäli oikeusaputoimisto ei oikaise päätöstä ratkaisupyynnössä pyydytällä tavalla, ratkaisupyyntö ohjataan oikeusaputoimistosta sähköisesti oikeusapurekisteriin, josta tuomioistuin ottaa ratkaisupyynnön käsiteltäväksi.

Sähköinen asiointi on jatkossa mahdollista myös määrättäessä puolustaja tai asianomistajan avustaja sekä päätettäessä tuomioistuimessa oikeudenkäyntiavustajalle tai puolustajalle maksettavasta palkkiosta ja kulujen korvauksesta. Myös avustajan laskun lähettäminen sekä palkkion ja kulukorvauksen maksatus tapahtuisivat sähköisesti.

Valiokunta kannattaa sähköisen asioinnin käyttöönottoa oikeusapuasioissa. Sen avulla on mahdollista helpottaa ja tehostaa asiakkaiden ja heidän avustajiensa tai puolustajiensa asiointia oikeusaputoimistoissa ja tuomioistuimissa sekä nopeuttaa päätöksentekoa ja palkkioiden ja muiden korvausten maksamista. Sähköisellä asiointilla voidaan myös lisätä asiointimahdollisuuksia, kun asiointi ei ole sidoksissa fyysiseen asiointipaikkaan ja virka-aikaan.

Sähköistä asiointia ja sähköisiä asiointijärjestelmiä tulee kehittää oikeusturvanäkökohdat huomioon ottaen. Tähän liittyy osaltaan muun muassa se, että tietojärjestelmät ovat keskenään yhteensopivia ja että ohjelmistojen ja portaaleiden toimivuus ja käyttövarmuus varmistetaan ennen niiden käyttöönottoa. Myös tietosuojan ja tietoturvaan tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tärkeää myös on, että sähköiset asiointipohjat ja sähköiset lomakkeet ovat käyttäjystävällisiä ja ohjaavat täyttämään tarvittavat tiedot oikein.

Nyt käsiteltävänä oleva esitys liittyy sähköisen asioinnin laajentamiseen ja hallinnon kehittämiseen oikeusministeriön hallinnonalalla. Valiokunta pitää tarpeellisena, että sähköisen asioinnin kehittämiseen ja tietojärjestelmien toimivuuteen on osoitettavissa asianmukaiset voimavarat. Valiokunta on painottanut näitä seikkoja myös vuoden 2009 valtion talousarvioesityksestä antamassaan lausunnossa (LaVL 15/2008 vp — HE 116/2008 vp).

Valiokunta tähdentää, että asiakkaalla on edelleen mahdollisuus henkilökohtaiseen asiointiin hakiessaan oikeusapua. Henkilöllä ei ehkä ole tietoliikenneyhteyksiä käytettävissään tai esimerkiksi riittäviä atk-teknisiä taitoja muita valmiuksia. On tärkeää, että asiakas voi jatkosakin kääntyä oikeusaputoimiston tai yksityisen avustajan puoleen, joka laatii oikeusapuhakemuksen hänen puolestaan.

Valtion oikeusaputoimistoista annettua lakia (258/2002) esitetään muutettavaksi muun muassa siten, että oikeusapupiirit määritellään jatkos-

sa hovioikeuspiirirajojen sijaan oikeusapupalveluiden alueellisen tarpeen mukaan (2 §). Oikeusapupiireistä ja oikeusaputoimistojen toimipaikoista säädetään tarkemmin oikeusministeriön asetuksella. Valiokunta pitää oikeusapupiirien määrätymisen irrottamista hovioikeuspiirirajoista perusteltuna. Oikeusaputoimella ei ole hallinnollista yhteyttä hovioikeuksien toimintaan. Valiokunta korostaa, että asiakkaan kannalta olennaista on oikeusaputoimistojen sijainti ja toimipaikat. Oikeusaputoimistojen verkostoa kehitettäessä on tärkeää huolehtia muiden seikkojen ohella myös asiakkaiden kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Oikeusaputoimistojen henkilökrytoinnissa tulee ottaa huomioon myös kielitaidot, jotta palvelut voidaan myös käytännössä toteuttaa kielilain (423/2003) mukaisesti.

Hallituksen esityksessä esitetään tarkistettavaksi myös eräitä oikeusapuun, oikeusapuhakemuksen käsittelyyn ja ratkaisuun sekä puolustajan määräämiseen liittyviä säännöksiä. Lisäksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosovittelijan oikeus saada valtion varoista palkkio ja korvaus kuluistaan säännellään jatkossa lain tasolla.

Hallituksen esityksen perusteluista ilmenevistä syistä ja saamansa selvityksen perusteella valiokunta pitää esitystä tarpeellisenä ja tarkoituksenmukaisena. Valiokunta puoltaa hallituksen esitykseen sisältyvien lakiehdotusten hyväksymistä seuraavin muutosehdotuksin.

Yksityiskohtaiset perustelut

1. Laki oikeusapulain muuttamisesta

18 §. Palkkioiden ja korvausten määrääminen. Pykälän 1 momentin mukaan tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa avustajalle maksettavasta palkkiosta ja korvauksesta annetaan pääasiasta annettavasta ratkaisusta erillinen päätös.

Valiokunta toteaa, että säännöksen sanamuodosta voi saada sen virheellisen kuvan, ettei palkkio- ja kuluvaatimuksen ratkaiseminen olisi enää mahdollista pääasiasratkaisun yhteydessä. Tarkoitus kuitenkin on, että tämä on jatkossakin

mahdollinen vaihtoehto. Säännöstä on sen vuoksi syytä täsmentää. Lisäksi on tarpeen säätää niistä tilanteista silmällä pitäen, joissa päätöstä palkkiosta ja kuluista ei anneta pääasian ratkaisun yhteydessä, että päätös palkkiosta ja kuluista tehdään samana päivänä kuin pääasiaa koskeva ratkaisu. Siten valitusajat kummastakin ratkaisusta alkavat samasta ajankohdasta lukien.

Esitettyyn pykälään ei sisälly erityistä säännöstä siitä, millaisessa kokoonpanossa erillinen päätös palkkiosta ja korvauksesta on mahdollista tehdä. Kokoonpano määräytyisi siten yleisten säännösten mukaan. Oikeusapulain 27 §:n mukaan käräjäoikeus, hallinto-oikeus ja vakuutus-oikeus voivat ratkaista oikeusapua koskevan asian myös yhden lainoppineen tuomarin kokoonpanossa. Valiokunnan mielestä tätä voidaan pitää tarkoituksenmukaisena myös oikeusavun palkkioiden osalta. Kevennetyn menettelyn ei voida katsoa vaarantavan oikeusturvaa. Lisäksi se vapauttaa tuomioistuimen voimavaroja vaikeampien asioiden käsittelyyn. Näistä syistä valiokunta ehdottaa 18 §:n 2 momenttiin lisättäväksi säännöksen, jonka mukaan *"käräjäoikeus, hallinto-oikeus ja vakuutus-oikeus ovat palkkiosta ja korvauksesta päätettäessä toimivaltaisia myös yhden lainoppineen tuomarin kokoonpanossa"*.

Lakiehdotuksen 18 §:n 1 ja 2 momentti valiokunnan edellä ehdottamalla tavalla muutettuna on selkeyden vuoksi lisäksi syytä jakaa 1, 2 ja 3 momentiksi, jolloin lain nykyinen 3, 4 ja 5 momentti siirtyvät 4, 5 ja 6 momentiksi. Lain johtolauseeseen tulee tämän vuoksi tehdä tarvittavat muutokset.

Hovioikeuksien osalta vastaavat säännökset palkkiopäätöksiä koskevista ratkaisukokoonpanoista sisältyvät oikeudenkäymiskaaren 2 lukuun. Luvun 8 §:n 3 momentin mukaan yhden jäsenen toimivaltaan kuuluvissa asioissa yksi jäsen voi päättää myös puolustajan, oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön palkkiosta ja kujen korvaamisesta sekä velvollisuudesta korvata oikeudenkäyntikulut ja todistelukustannukset. Yhden tuomarin toimivaltaan kuuluvista asioista säädetään mainitun pykälän 2 momentissa. Valiokunta katsoo, että myös hovioikeuk-

sien osalta on tarpeen arvioida, ovatko säännökset oikeusavun palkkioita koskevista ratkaisukoonpanoista tarkoituksenmukaisia ja riittävän selkeitä. Tämä on mahdollista tehdä esimerkiksi valmisteilla olevan hovioikeuksien menettelyyn liittyvän lainsäädäntöuudistuksen yhteydessä.

20 §. Omavastuuosuuden määrääminen. Lakiehdotuksen 20 §:n 2 momenttia esitetään selvennettäväksi siten, ettei tuomioistuimen enää tarvitse varata oikeusavun saajalle tilaisuutta lausua avustajan laskun oikeellisuudesta, jos oikeusavun saaja on hyväksynyt laskun. Säännöksessä ei kuitenkaan tarkemmin määritellä sitä, miten laskun hyväksyminen tapahtuu. Käytännössä ongelmaa ei synny silloin, kun päämies on oikeudessa läsnä. Valiokunnan mielestä tarkoituksenmukaisinta on, että avustaja hankkii laskulle päämiehen hyväksynnän. Riittävänä voidaan pitää sitä, että avustaja ilmoittaa oikeusavun saajan hyväksyneen laskun. Valiokunta ehdottaa säännökseen tehtäväksi tämän sisältöisen täsmennyksen.

Lisäksi valiokunta pitää tarpeellisena selventää 2 momentin ensimmäisen virkkeen nykyistä sanamuotoa kuulumaan seuraavasti: "...*tuomioistuimen on...velvoitettava oikeusavun saaja suorittamaan avustajalleen oikeusavun omavastuuosuuden...*". Valiokunnan ehdottama täsmennys vastaa voimassa olevan lain perusteluista ilmenevää tarkoitusta (HE 82/2001 vp, s. 115/II). Lisäksi edellä 18 §:ään ehdotetuista muutoksista johtuen tulee virkkeeseen sisältyvä pykäläviittaus täsmentää viittaukseksi 18 §:n 2 ja 3 momenttiin sekä tehdä säännökseen vähäinen kielellinen tarkistus.

2. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 4 ja 10 §:n muuttamisesta

11 §. (Uusi). Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 10 §:n mukaan tämän luvun

mukaan määrätyle puolustajalle ja asianomistajan oikeudenkäyntiavustajalle maksetaan valtion varoista palkkio ja korvaus noudattaen soveltuvin osin, mitä oikeusapulain 17 ja 18 §:ssä säädetään avustajan palkkioista ja korvauksista.

Hallituksen esitykseen sisällyttömän 2 luvun 11 §:n mukaan, jos tuomioistuin toteaa epäillyn syyllistyneen rikokseen, jonka esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten hänelle oli määrätty puolustaja, hänet on velvoitettava korvaamaan valtiolle sen varoista 10 §:n nojalla maksetut korvaukset. Jos epäilty täyttää oikeusapulaissa tarkoitettut oikeusavun saamisen taloudelliset edellytykset, korvaus ei saa olla suurempi kuin oikeusapulain mukainen korvaus olisi.

Sääntelyn selkeyden vuoksi valiokunta ehdottaa 2 luvun 11 §:ää tässä yhteydessä täsmennettäväksi siten, että pykälään lisätään säännös, jonka mukaan puolustajan tehtävänä on esittää tuomioistuimelle selvitys päämiehen oikeusavun saamista koskevista taloudellisista edellytyksistä. Joissakin tilanteissa tuomioistuin voi havaita hakijan taloudellisen tilanteen esimerkiksi käytössään olevan materiaalin perusteella. Selvityksen esittäminen olisi tällöin tarpeetonta.

Lainkohdan muuttaminen tulee ottaa huomioon myös lain johtolauseessa.

Lain nimike. Edellä ehdotetun 2 luvun 11 §:n muuttamisen johdosta myös lain nimikettä on tarkistettava.

Päätösehdotus

Edellä esitetyn perusteella lakivaliokunta ehdottaa,

että 3.—5. lakiehdotus hyväksytään muuttamattomina ja

että 1. ja 2. lakiehdotus hyväksytään muutettuina (Valiokunnan muutosehdotukset).

Valiokunnan muutosehdotukset

1.

Laki

oikeusapulain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan 5 päivänä huhtikuuta 2002 annetun oikeusapulain (257/2002) 13 §:n 2 momentti, muutetaan 3 §, 5 §:n 2 momentti, 10 §:n 1 momentti, 11 §:n 1 momentti, 13 §:n 1 momentti, 17 §:n 1 momentti, 18 §:n 1 ja 2 momentti, 20 §:n 2 ja 3 momentti, 21 §:n 2 momentti, 22 §:n 1 momentti sekä 24 §:n 1 momentti, sellaisena kuin niistä on 3 § osittain laissa 972/2004, ja

lisätään lakiin uusi 3 a ja 3 b § sekä 18 §:ään uusi 3 momentti, jolloin nykyinen 3, 4 ja 5 momentti siirtyvät 4, 5 ja 6 momentiksi, seuraavasti:

3, 3 a, 3 b, 5, 10, 11, 13 ja 17 §
(Kuten HE)

18 §

Palkkioiden ja korvausten määrääminen

Tuomioistuimessa käsiteltävässä asiassa pääasian käsittelevä tuomioistuin määrää yksityiselle avustajalle, todistajalle ja, jollei oikeusavun saajalla jo muuten ole lain mukaan oikeutta maksuttomaan tulkkaukseen, tulkille valtion varoista maksettavan palkkion ja korvauksen sekä oikeusapua saaneelle maksettavat korvaukset. (Poist.)

Avustajalle tulevan palkkion ja korvauksen tuomioistuin määrää avustajan tehtävän päättyessä tuomioistuimessa. *Palkkiosta ja korvauksesta tehdään pääasiasta annettavasta ratkaisusta erillinen päätös. Päätös annetaan pääasian ratkaisun yhteydessä tai samana päivänä. Käräjäoikeus, hallinto-oikeus ja vakuutus-oikeus ovat palkkiosta ja korvauksesta päätettäessä toimivaltaisia myös yhden lainoppineen tuomarin kokoonpanossa.*

Jos oikeusapua on haettu ennen asian ratkaisemista tuomioistuimessa, mutta oikeusaputoimisto päättää oikeusavun myöntämisestä vasta sen jälkeen ja pääasiaan on haettu muutosta, taikka jos muutoksenhakutuomioistuin hyväksyy ratkaisupyynnöstä tehdyn valituksen eikä pää-

asia ole enää alemmassa tuomioistuimessa viireillä, muutoksenhakutuomioistuin määrää avustajan palkkion ja korvauksen myös alemmassa oikeusasteessa suoritetuista toimenpiteistä. Muussa tapauksessa palkkion ja korvauksen määrää asiaa viimeksi käsitellyt tuomioistuin. Jos tehtävä jatkuu pitkähkön ajan, voidaan palkkio ja korvaus määrätä puolivuositain tai erityisesti syystä lyhyemmältäkin ajalta. Avustajalle voidaan määrätä suoritettavaksi ennakkoa tehtävän hoitamisesta hänelle aiheutuvista huomattavista kuluista, jos siihen on erityinen syy. (Uusi 3 mom.)

20 §

Omapastuuosuuden määrääminen

Kun yksityinen oikeusavustaja on antanut oikeusapua osakorvausta vastaan tuomioistuimen käsittelemässä asiassa, 18 §:n 2 ja 3 momentissa tarkoitetun tuomioistuimen on varattuaan oikeusapua saaneelle tilaisuuden lausua laskun oikeellisuudesta velvoitettava oikeusavun saaja suorittamaan avustajalleen oikeusavun omapastuuosuuden samalla, kun se määrää valtion varoista avustajalle maksettavan palkkion. Tilaisuutta lausua laskun oikeellisuudesta ei tarvitse kuitenkaan varata, jos avustaja ilmoittaa oikeus-

avun *saajan hyväksyneen* laskun. Muussa tapauksessa oikeusaputoimisto määrää omavastuusuuden suuruuden.

(3 mom. kuten HE)

21, 22 ja 24 §
(Kuten HE)

Voimaantulosäännös
(Kuten HE)

2.

Laki

oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun (*poist.*) muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11 päivänä heinäkuuta 1997 annetun lain (689/1997) 2 luvun 4 §:n 1 ja 3 momentti, (*poist.*) 10 §:n 1 momentti *sekä 11 §*, sellaisina kuin niistä ovat 2 luvun 4 §:n 1 ja 3 momentti *sekä 11 §* laissa 260/2002 ja 2 luvun 10 §:n 1 momentti laissa 243/2006, seuraavasti:

2 luku

Asianosaisen avustamisesta

4 ja 10 §
(Kuten HE)

11 § (*Uusi*)

Jos tuomioistuin toteaa epäillyn syyllistyneen rikokseen, jonka esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten hänelle oli määrätty puolustaja, hänet on velvoitettava korvaamaan valtiolle sen

varoista 10 §:n nojalla maksetut korvaukset. Jos epäilty täyttää oikeusapulaissa tarkoitetut oikeusavun saamisen taloudelliset edellytykset, korvaus ei saa olla suurempi kuin oikeusapulain mukainen korvaus olisi. *Puolustajan on esitettävä selvitys mainituista edellytyksistä, ellei selvitys ole käsiteltävässä asiassa tarpeeton.*

Voimaantulosäännös
(Kuten HE)

Helsingissä 7 päivänä marraskuuta 2008

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj.	Heidi Hautala /vihr	Krista Kiuru /sd
vpj.	Anna-Maja Henriksson /r	Sanna Lauslahti /kok
jäs.	Esko Ahonen /kesk	Markku Pakkanen /kesk
	Paavo Arhinmäki /vas	Pirkko Ruohonen-Lerner /ps
	Timo Heinonen /kok	Tero Rönni /sd
	Oiva Kaltiokumpu /kesk	Mirja Vehkaperä /kesk
	Ilkka Kantola /sd	vjäs. Päivi Lipponen /sd.
	Sampsa Kataja /kok	

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Minna-Liisa Rinne.